

درآمدی بر معرفت‌شناسی و روان‌شناسی معاصر

نویسنده

دکتر حسین اسکندری

«عضو هیئت علمی دانشگاه بجنورد»

ویراستاری: گروه علمی، مشهد

تهران - ۱۳۹۹

سخنی با شما مدرس محترم و دانشجوی عزیز

چندی است که همه شاهد کاهش شمارگان چاپ در کتابهای دانشگاهی هستیم و نظاره‌گریم که چگونه شمارگان کتاب‌ها که زمانی نه چندان دور با هزارگان چاپ می‌شد، اکنون با صدگان منتشر می‌گردد. آیا فکر نمی‌کنید که با این روند رو به افول، چنین شتابان به کجا می‌رویم؟

شما مدرس محترم ممکن است صرفاً به‌خاطر کمک به دانشجو و صرفه‌جویی در هزینه‌ی تهیه کتاب به آنان توصیه کنید که به جای خرید کتاب، از کپی بخش‌هایی از آن استفاده کنند و یا شما دانشجوی عزیز ممکن است بیندیشید که با اقدام به کپی از روی کتابی، هزینه‌ای کمتر برای تهیه کتاب پرداخت کرده‌اید و هر چند که اغلب چنین نیست، اما نتیجه و حاصل کار چیزی جز نابودی فرهنگ و عدم رغبت به ارائه دستاوردهای جدید در عرصه علم نخواهد بود.

لطفاً بیاید به آینده‌ی کشورمان و فرزندانمان بیشتر بیندیشیم و به آینده‌ی علم و دانش در کشور عزیزمان ایران که نانی بد علم و ادب بود بیشتر بها دهیم و در مقابل آیندگان از خود سلب مسئولیت نکنیم. و در نهایت با ترویج استفاده از کپی و Pdfهای غیرمجاز که بدون رضایت نویسنده و مترجم و ناشر تهیه می‌گردد:

۱. موجب ترک کار و انگیزگی، فعالیت فرهنگی و بروز مشکلات و خسارت‌های جبران‌ناپذیر به قشر فرهنگی جامعه نشویم.

۲. باعث ورشکستگی صنعت نشر کشور و به یال آن بیکاری قشر عظیمی از کارکنان این عرصه از ناشر تا حروفچین، طراح و صحاف و ... نگردیم.

۳. و سرانجام افرادی غالباً ناآگاه و به ندرت ناآرستگان، مویق به کار نامشروع و خلاف قانون نکنیم، خود و خانواده و فرزندان آنان را دچار عواقب ارتزاق از راه حرام و تعدی به حقوق دیگران نسازیم.

اسکندری، حسین، ۱۳۵۶ -

درآمدی بر معرفت‌شناسی و روان‌شناسی معاصر / نویسنده حسین اسکندری.

مشخصات نشر: تهران: رشد، ۱۳۹۹. مشخصات ظاهری: ۴۲۴ ص: مصور، جدول.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۵۱-۱۳۹-۲ وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه. موضوع: روان‌شناسی و فلسفه (Psychology and philosophy)

موضوع: فلسفه اسلامی (Islamic philosophy) موضوع: شناخت (فلسفه): (Knowledge, Theory of)

موضوع: فلسفه (Philosophy) رده‌بندی کنگره: BF ۴۱

رده‌بندی دیویی: ۱۵۰/۱ شماره کتابشناسی ملی: ۵۸۴۰۱۰۰

درآمدی بر روانشناسی و روان‌شناسی معاصر

نویسنده

دکتر حسن اسکندری

«عضو هیئت مدیره دانشگاه بجنورد»

ویراستاری: گروه علمی شد

چاپ اول: بهار ۱۳۹۹ - شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: آرمانسا

مرکز نشر و بخش کتاب‌های روان‌شناسی و تربیتی

ساختمان مرکزی: خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۴۱،

تلفن: ۶۶۴۰۴۴۰۶

فروشگاه: میدان انقلاب، روبروی سینما بهمن، خیابان شهید منیری جاوید (اردیبهشت)، شماره ۷۲،

تلفن: ۶۶۴۱۰۲۶۲، ۶۶۴۹۸۳۸۶، ۶۶۴۹۷۱۸۱ (۰۲۱)

تهران-۱۳۹۹

فهرست مطالب

۱۵	درباره‌ی این کتاب
۱۹	راهنمای کتاب
۲۳	بخش اول: کلیات رشته‌ی معرفت‌شناسی
۲۵	۱: موضوع و گستره‌ی معرفت‌شناسی
۲۷	مقدمه
۲۸	موضوع معرفت‌شناسی
۳۲	رابطه‌ی بین معرفت‌شناسی و دیگر علوم
۳۴	رابطه‌ی معرفت‌شناسی با علوم همجوار

۳۵	الف) رابطه با فلسفه
۳۷	ب) رابطه با فلسفه‌ی علم
۳۹	ج) رابطه با منطق
۴۱	جمع‌بندی
۴۳	۲: خدمات معرفت‌شناسی به روان‌شناسی
۴۵	تاریخچه‌ی ارتباط معرفت‌شناسی و روان‌شناسی
۴۷	روشن‌سازی پیش‌فرض‌ها
۴۸	پیش‌فرض چیست؟
۴۹	پیش‌فرض‌ها را مربوط به امور واقع
۴۹	پیش‌فرض‌های فلسفه و مفهومی:
۵۱	پیش‌فرض غالب در روان‌شناسی معاصر
۵۴	روش‌شناسی علمی روان‌شناسی
۵۵	جمع‌بندی
۵۷	۳: امکان معرفت
۵۹	مقدمه
۶۰	مکاتب مختلف در خصوص امکان معرفت
۶۱	۱. جزم‌گرایی
۶۴	۲. نسبی‌گرایی
۶۵	۳. شک‌گرایی
۶۷	شکاکیت در یونان باستان
۶۹	شکاکیت دوران نوزایی (مدرن)
۷۰	شکاکیت معاصر
۷۱	نقد شک‌گرایی
۷۳	جمع‌بندی
۷۵	۴: تاریخچه‌ی معرفت‌شناسی در غرب
۷۷	مقدمه
۷۸	الف) یونان باستان
۸۳	ب) قرون وسطا
۸۶	ج) دوران نوزایی و مدرن

۸۷	عقل‌گرایی
۸۹	تجربه‌گرایی
۹۵	دوره‌ی معاصر
۱۰۱	جمع‌بندی

۵: تاریخچه‌ی معرفت‌شناسی اسلامی

۱۰۳	مقدمه
۱۰۵	معرفت‌شناسی مشائی
۱۰۷	معرفت‌شناسی عرفانی
۱۰۹	معرفت‌شناسی اشراقی
۱۱۲	معرفت‌شناسی مدرّی
۱۱۴	معرفت‌شناسی نوصدرایی
۱۱۷	جمع‌بندی

بخش دوم: مکاتب و رویکردها، معرفت‌شناسی

۱۲۳	۶: رویکردهای سنتی
۱۲۵	معرفت‌شناسی ایده‌آلیسم
۲۳۱	معرفت‌شناسی واقع‌گرایی (رنالیسم)
۱۳۶	انواع واقع‌گرایی
۶۳۱	۱. واقع‌گرایی خام (مستقیم)
۷۳۱	۲. واقع‌گرایی علمی
۹۳۱	۳. واقع‌گرایی انتقادی
۱۴۱	معرفت‌شناسی عمل‌گرایی (پراگماتیسم)
۱۴۳	معرفت حقیقی و معیار آن از منظر عمل‌گرایی
۱۴۶	نقد عمل‌گرایی
۱۴۷	جمع‌بندی

۷: رویکرد اثبات‌گرایی (پوزیتیویسم)

۱۵۳	تاریخچه و زمینه‌ی ظهور اثبات‌گرایی
۱۵۷	ویژگی‌های اثبات‌گرایی
۱۵۷	۱. جدایی علم از متافیزیک

- ۷۵۱ ۲. جدایی مشاهده از نظریه (و تقدم مشاهده بر نظریه)
- ۱۵۸ ۳. جدایی امور واقعی از امور ارزشی
- ۱۵۸ ۴. جدایی حوزه‌های کشف و دآوری در علم
- ۱۵۸ نقد اثبات‌گرایی
- ۱۶۱ جمع‌بندی
- ۱۶۳ ۸: رویکردهای پسااثبات‌گرایی
- ۱۶۵ مقدمه
- ۱۶۶ معرفت‌شناسی پست‌مدرنیسم و پسا ساختارگرایی
- ۱۷۹ معرفت‌شناسی پیچیدگی
- ۱۸۵ پدیدارشناسی
- ۱۹۰ پدیدارشناسی و روان‌شناسی
- ۱۹۱ الف. تأثیر پدیدارشناسی بر مکاتب و نظریه‌های روان‌شناسی
- ۳۹۱ ب. تأثیر پدیدارشناسی بر روش‌شناسی پژوهش در روان‌شناسی
- ۱۹۵ جمع‌بندی
- ۱۹۷ بخش سوم: معرفت‌شناسی اسلامی
- ۱۹۹ ۹: تعریف معرفت سنتی و حقیقی
- ۲۰۱ واقع‌گرایی اسلامی و امکان معرفت
- ۲۰۵ تعریف سنتی معرفت
- ۲۰۷ شناخت یعنی: باور صادق موجه
- ۲۱۰ الف. باور
- ۲۱۰ ب. صادق
- ۲۱۲ ج. موجه
- ۲۱۳ برخی اشکالات تعریف باور صادق موجه
- ۲۱۴ الف. خروج مبحث علم حضوری از حوزه‌ی معرفت‌شناسی
- ۲۱۶ ب. خروج تصدیق‌های ظنی از حوزه‌ی معرفت‌شناسی
- ۲۱۷ ج. خروج مبحث حدسیات از عرصه‌ی علم معرفت‌شناسی
- ۷۱۲ د. روشن بودن معنای «شناخت» و مبهم بودن مفهوم «باور صادق موجه»
- ۲۱۸ هـ. خروج بدیهیات اولیه از حوزه‌ی معرفت
- ۲۱۸ و- پادنمونه‌های گتیه

۲۲۰	تعریف معرفت حقیقی از نظر فیلسوفان مسلمان
۲۲۳	جمع‌بندی
۲۲۵	۱۰: منابع معرفت
۲۲۷	منابع و ابزار معرفت
۲۲۹	تجربه: عالم طبیعت
۲۳۳	عقل: عالم مجردات
۲۳۹	کشف و شهود: عالم طبیعت و عالم قدسی
۲۴۲	وحی و الهام: عالم قدسی
۲۴۵	نقل: عالم بشی
۲۴۶	نفس: جمع منابع معرفت
۲۴۹	جمع‌بندی
۲۵۱	۱۱: معرفت‌شناسی صدرایی
۲۵۳	مفاهیم اولیه‌ی حکمت متعالیه
۲۵۸	مفاهیم کلیدی معرفت‌شناسی صدرایی
۲۶۵	جمع‌بندی
۲۶۷	۱۲: اقسام معرفت
۲۶۹	مقدمه
۲۷۰	علم حصولی و حضوری
۱۷۲	تفاوت‌ها و شباهت‌های علم حصولی و حضوری
۲۷۳	مصادیق علم حضوری
۲۷۴	۱. خودآگاهی
۲۷۴	۲. آگاهی از مفاهیم و صورت‌های ذهنی
۲۷۵	۳. احوال و افعال نفسانی
۲۷۵	۴. قوای ادراکی و تحریکی
۲۷۵	۵. کشف و شهود
۲۷۶	مصادیق علم حصولی
۲۷۶	اقسام تصور و تصدیق
۲۷۶	الف) تصور
۲۷۸	تصور کلی و جزئی
۲۷۹	تصور جزئی: حسی و خیالی

۲۸۰	تصور کلی: ماهوی، منطقی، فلسفی
۲۸۲	اصالت حس یا عقل در تصورات
۲۸۴	جمع‌بندی نظرات فلاسفه‌ی اسلامی در باب تصورات
۲۸۴	(ب) تصدیق
۲۸۵	قضایا: بدیهی و نظری
۲۸۷	جمع‌بندی
۲۸۹	۱۳: نظریه‌های صدق
۲۹۱	ماهیت ص و ق و معیار صدق
۲۹۲	نظریه‌های ماهیت صدق
۲۹۳	الف. انسجام‌گرایی
۲۹۶	(ب) عمل‌گرایی
۲۹۷	(ج) نسبی‌گرایی
۲۹۸	(د) مطابقت
۳۰۱	نقد نظریه‌ی مطابقت
۳۰۳	جمع‌بندی
۳۰۵	۱۴: نظریه‌های معیار صدق (توجیه)
۷۰۳	نظریه‌های معیار صدق (توجیه)
۳۰۹	الف. انسجام‌گرایی
۳۱۳	نقد انسجام‌گرایی
۳۱۴	ب. مبنای‌گرایی
۳۱۸	نقد مبنای‌گرایی
۳۱۹	مبنای‌گرایی اسلامی
۳۲۱	جمع‌بندی
۳۲۳	بخش چهارم: معرفت‌شناسی و روان‌شناسی
۳۲۵	مقدمه
۳۲۷	دشواری‌های پیوند معرفت‌شناسی و روان‌شناسی
۳۳۳	۱۵: روش‌شناسی در پژوهش‌های روان‌شناختی
۳۳۵	مقدمه

۳۳۶	روش‌شناسی
۳۴۰	مکاتب روش‌شناسی
۳۴۰	الف) روش‌شناسی اثبات‌گرا
۳۴۳	تأثیر اثبات‌گرایی بر روان‌شناسی معاصر
۳۴۵	تأثیر اثبات‌گرایی بر پژوهش‌های روان‌شناسی ایران
۷۴۳	نمونه پژوهش ۱ (اثبات‌گرایی)
۸۴۳	نمونه پژوهش ۲ (پسااثبات‌گرایی)
۳۵۰	ب) روش‌شناسی پسااثبات‌گرا
۳۵۱	ویژگی‌های روش‌شناسی پسااثبات‌گرا
۳۵۱	۱. درهم‌تنیدگی تأثیر متافیزیک بر علم
۳۵۴	۲. درهم‌تنیدگی، ساهده و نظریه
۳۵۵	۳. کمی و انبساطی بودن علم و تأکید بر خلاقیت‌ها و ظهور انقلاب‌های علمی
۳۵۶	ج) روش‌شناسی دینی
۳۵۸	ویژگی‌های روش‌شناسی دینی
۳۵۸	۱. تأسیسی بودن علم دینی
۳۶۱	۲. اجتهادی بودن علم دینی
۳۶۳	۳. تأکید بر پیش‌فرض‌های اسلامی
۳۶۴	الف) پیش‌فرض‌های انسان‌شناختی
۳۶۶	ب) پیش‌فرض‌های روان‌شناختی
۳۶۸	جمع‌بندی
۳۶۹	۱۶: معرفت‌شناسی و نقد نظریه‌های روان‌شناسی
۳۷۱	مقدمه
۳۷۲	نمونه‌ی اول: معرفت‌شناسی و نظریه‌های یادگیری
۳۷۴	نمونه‌ی دوم: معرفت‌شناسی و طراحی آموزشی
۳۷۷	نمونه‌ی سوم: معرفت‌شناسی و روان‌شناسی
۳۷۹	نمونه‌ی چهارم: بررسی معرفت‌شناسی تکوینی پیازه
۳۸۵	نقد نظریه‌ی پیازه
	جمع‌بندی
۳۸۹	۱۷: هنجارهای روان‌شناسی و خطاهای معرفت‌شناسی
۳۹۱	بهنجار و نابهنجار در روان‌شناسی

۳۹۳	مقایسه‌ی انسان‌شناسی ایرانی و غربی
۳۹۶	هنجارهای ترجمه نشدنی
۳۹۹	انتقال هنجارها
۴۰۱	پذیرش دستور زبان بیگانه
۴۰۶	هنجارها و اختراع بیماری‌های روانی
۴۱۱	جمع‌بندی
۴۱۳	منابع

www.ketab.ir

درباره‌ی این کتاب

در دهه‌های اخیر، در جامعه‌ی علمی ایران توجه به شاخه‌ی معرفت‌شناسی به‌طور کلی و معرفت‌شناسی اسلامی به‌طور خاص، رو به افزایش بوده که یکی از نتایج آن، تألیف کتاب‌های متعدد و بعضاً غنی در این زمینه بوده است. از آنجا که معرفت‌شناسی به نوعی با همه‌ی حوزه‌های مطالعاتی از جمله روان‌شناسی و علوم تربیتی در ارتباط است، برخی از پژوهشگران به تبیین ارتباط بین این دو حوزه مبادرت کرده‌اند. حاصل این تلاش‌ها در قالب طرح‌ها، مقالات یا فصل‌هایی از یک کتاب یا کتاب‌های مستقلی تحت عنوان فلسفه‌ی روان‌شناسی منتشر شده است. اما تاکنون کتاب مستقلی که به زبان فارسی، به‌طور خاص به ارتباط معرفت‌شناسی و روان‌شناسی پرداخته باشد، تدوین نشده است. کتاب حاضر را شاید بتوان به‌مثابه‌ی آغازگر این مسیر مورد توجه قرار داد. علاوه براین، به اعتقاد نویسنده، کتاب پیش‌رو دارای ویژگی‌های دیگری بدین شرح است:

- این کتاب برای علاقه‌مندانی که می‌خواهند با زبان ساده‌تری با کلیات معرفت‌شناسی، از جمله معرفت‌شناسی اسلامی و صدرايي آشنا شوند، مناسب خواهد بود. نویسنده با سازماندهی و توالی منطقی و همچنین ارائه‌ی مثال‌های روشن، تصاویر، جداول و مانند آن تلاش کرده است که مخاطب ناآشنا یا کمتر آشنا بتواند با سهولت بیشتر با متون فلسفی و معرفت‌شناسی ارتباط برقرار کند.

- این کتاب به‌طور ویژه، برای دو واحد درسی «معرفت‌شناسی» در دوره‌ی کارشناسی رشته روان‌شناسی بسیار مناسب خواهد بود. با عنایت به تجربه‌ی چندین ساله‌ی نویسنده در تدریس این واحد درسی، با اطمینان می‌توان گفت که منابع پیشنهادشده از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، اگرچه غنی و تخصصی است و توسط صاحب‌نظران بنام این حوزه تألیف شده‌اند، اما هیچ‌یک به‌تنهایی همه‌ی آنچه را مد نظر برنامه‌ی درسی است، پوشش نمی‌دهند. مهم‌تر آن‌که، منابع مورد نظر مناسبیت چندانی با سطح دانش‌آموزان کارشناسی - به‌ویژه آن‌ها که از گروه علوم تجربی وارد این رشته شده‌اند - ندارد. برای نمونه در ابتدای نخستین منبع پیشنهادی آمده است: «نوشته حاضر، مطابق سرفصل مسوب به این درس در مقطع کارشناسی ارشد فلسفه مرکز جهانی علوم اسلامی نگاشته شده است و مرحله‌ی دوم معرفت‌شناسی به‌شمار می‌آید». این توصیف، به‌وضوح حاکی از آن است که دانشجوی مقطع کارشناسی، به‌سختی می‌تواند با این کتاب کاملاً تخصصی، ارتباط برقرار کند و از آن بهره‌مند شود. یکی از مشکلات دیرنگام برنامه‌های درسی، ارائه‌ی برنامه‌ی برخی واحدهاست؛ طوری که در انتهای دوره، دانش‌آموخته با مجموعه‌ای ناآشنا و گسسته از مطالب و محتواهای گوناگون روبه‌روست. از این رو، یکی از ویژگی‌های این کتاب تلاش برای برقراری پیوند بین «معرفت‌شناسی» و «روان‌شناسی» است؛ موضوعی که در فصل اول برنامه‌ی درسی و در ذیل راهبردها و راهکارهای تحول و ارتقا در روان‌شناسی، به‌صراحت و تحت عناوین مختلف بر آن تأکید شده است.

- در برخی دانشگاه‌ها، ارائه‌ی واحد معرفت‌شناسی به اساتید گروه‌های فلسفه و الهیات واگذار می‌شود. اگرچه اشراف بیشتر این گروه از اساتید به حوزه‌های فلسفی و معرفت‌شناسی، مزیت به‌شمار می‌رود، اما عدم آشنایی آن‌ها با نظریه‌های روان‌شناسی، کار پیوند بین این دو حوزه را دشوار می‌کند. از سوی دیگر اساتید گروه روان‌شناسی

نیز ممکن است با مباحث معرفت‌شناسی آشنایی کافی نداشته باشند. از این رو، وجود چنین کتابی ممکن است تا حد زیادی برای اساتید و دانشجویان راه‌گشا باشد. در انتها از همکاران عزیزم جناب آقایان دکتر کیانوش محمدی روزبهانی، دکتر احمد حیدرنیا، دکتر محمدرضا وحدانی اسدی، دکتر حسن باقری‌نیا و دکتر حمید درودی بابت راهنمایی‌های ارزنده‌شان سپاسگزاری می‌کنم و برایشان خیر جاودان خواهانم. امیدوارم که اساتید و صاحب‌نظران این حوزه، نویسنده را از راهنمایی‌های ارزشمندشان محروم نفرمایند^۱

بی عنایات خدا هیچیم هیچ

این همه گیمیم و اکت اندر بسیج

(مولوی)